

Појам хуманитарне војне интервенција под именом „хуманитарног рата“ први пут је употребила Клинтонова администрација приликом напада НАТО-а на СРЈ 1999. године. Ову војну интервенцију одликује то што се она не може оправдати постојећим међународним правом. Недостатак *легалне* основе требало је надокнадити *легитимитетом*, односно позивањем на повреду основних начела хуманости и потребу да се она заштите. Сходно томе, „хуманитарна“ војна интервенција заснива се на покушају моралног оправдања и, у коначном, представља спровођење морала у међународним односима „другим средствима“, тј. оружјем. Најблаже речено, „хуманитарна војна интервенција је контроверзна, како у случајевима када је до ње дошло (Сомалија, Босна и Херцеговина и Косово и Метохија), тако и у случајевима када до ње није дошло (као Руанди)“, закључује и Међународна комисија за интервенције и државни суверенитет.

[\[1\]](#)

Независна међународна комисија за Косово оценила је да је напад на Србију био нелегалан, али да је био легитиман. Основно питање на које тражим одговор у овом тексту је следеће: да ли је против Србије вођен праведан рат, односно да ли је напад на Србију задовољио услове хуманитарне интервенције, а ако није, која врста рата је вођена против ње и какве то има практичне последице? Моја основна теза јесте да напад на Србију није испуњавао критеријуме који су неопходни да би се нека војна интервенција назвала хуманитарном, односно нужне критеријуме које захтева праведни рат. Ако нису испуњени ти критеријуми, онда ни напад на СРЈ, односно Србију није био легитиман, односно био је неправедан, што значи да је био класична агерсија која подлеже осуди са становишта међународног права.

Пођимо редом. Под претпоставком да се прихвата доктрина хуманитарних интервенција, рат против Србије могао би се одредити као унилатерална „хуманитарна“ интервенција која није легална, јер је изведена без сагласности СБ УН, али је легитимна, како је то оценила Независна међународна комисија за Косово. Треба, међутим, имати на уму да и у случају мултилатералних интервенција пресудну улогу имају моћне земље и њихови интереси, те да су међународне установе и организације формиране у интересу великих сила, а не против њих. „Потреба за међународним нормама и институцијама проистиче из себичних интереса моћних држава.“ [\[2\]](#) Произлази да је моралност „хуманитарних“ интервенција увек је проблематична, а моралност унилатералних интервенција је сумњива по дефиницији. Стога је право питање да ли напад на СРЈ, односно Србију уопште и био „хуманитарна интервенција“ која се може подвести под појам праведног

Пише: Миле Савић
уторак, 20 октобар 2009 16:07

рата? Најбољи начин да се на то одговори јесте да се преиспита испуњеност услова које дефинишу сами заговорници обновљене доктрине праведног рата и „хуманитарних интервенција“.

Погледајмо који су то услови. Да би се неки рат имао морално оправдање, односно да би се могао одредити као „хуманитарна интервенција“ нужно је: (1) да разлог интервенције буде праведан, (2) да намера интервенције буде морално исправна, (3) да одлуку о интервенцији донесе и објави легитимна власт, (4) да прибегавање рату буде последње решење, (5) да постојати уверљива нада у успех и (6) да остварено добро буде веће од зла које је проузроковано ратом. [3] Да би неки рат био праведан, неопходно је испунити све услове, а не само неке. Међутим, приликом напада на СРЈ, односно Србију, није испуњен ни један услов.

Пођимо прво од одређењарата против Србије. Разумљиво је да је њени покретачи и заговорници пропагандно оправдавају етичким разлозима. Британски премијер Тони Блер дефинисао га је на следећи начин: „Ово је праведан рат који се не заснива на територијалним претензијама, већ на вредностима.“ [4] Њему се придружује и Вацлав Хавел, чешки председник и књижевник: „Има нешто што нико разуман не може да порекне: то је вероватно био први рат који се водио не у име националног интереса, већ у име принципа и вредности.

Ако

се
за један рат мо
же ре
ћи да је био
етичан, или да је био вођен с ети
чких разлога, то је управо тај рат
“.

[5]

Све то пада у воду пред оценом коју подржава Строб Талбот, заменик државног секретара САД у време рата против Србије, која гласи да „противљење Југославије ширим трендовима политичке и економске реформе – а не тежак положај косовских Албанаца – представља најбоље објашњење рата НАТО-а“.

[6]

Ако бисмо бирали између Хавела и Талбота, Талботова оцена је свакако кредибилнија. Реч је о рату мотивисаном америчким националним интересима. У основи доктрине хуманитарних интервенција лежи „Волфовицова доктрина“, развијена још 1992. године, која заговара политику америчког унилатерализма у међународним односима и превентивно војно деловање како би се спречила било која држава да достигне статус суперсиле и тако угрози амерички приступ нафтним и другим ресурсима.

[7]

Погледајмо услове које треба да задовољи „хуманитарна“ интервенција. Праведан разлог интервенције (1) односи се или на геноцид или на етничко чишћење. Но појам геноцида је на Косову и Метохији употребљаван „гротескно неприкладно“. [8] „У рату против Југославије појам ‘геноцид’ је искривљен до идеолошког борбеног појма НАТО-а.“

[9]

Или, како констатује Ален Бадју, геноцид и етничко чишћење Албанаца на Косову и Метохији никада нису доказани, и додаје: „Данас више нема разлога да се у то сумња: сви разлози који су дати да се оправда жестоко и дуготрајно бомбардовање Србије и Косова били су велике лажи.“

[10]

Србија није била ни по чему изузетан и „јак случај“ поводом кога би се постигла општа сагласност о нужности „хуманитарних интервенција“, нити било које друге врсте рата. Геноцид није постојао, обим и интензитет кршења људских права бар није био већи него у другим деловима света где се није интервенисало, а наводно етничко чишћење Албанаца није потврдио ни ОЕБС,

[11]

за разлику од етничког чишћења Срба на Косову и у Хрватској које је изведено под окриљем и директним учешћем САД и НАТО. Ако се није интервенисало ни у горим случајевима, онда морални разлози не могу бити оправдање за рат против Србије.

Када је реч о томе да ли је намера интервенциониста била морално исправна (2), о томе најбоље говори резултат рата, а он се састоји у нарушавању територијалног интегритета исуверенитета Србије, те стварању ипризнавању моноетничке „државе“ под надзором НАТО-а, уз приписивање колективне кривице Србима (нпр. Ахтисари) и колективне дехуманизације Срба (нпр. Блеров опис рата као: „борбе између добра и зла; између цивилизације и варварства; између демократије и диктатуре“). [12] Стога је то био рат који није био вођен само против државе него ипротив њеног народа. Или, како то рационализује Бери Бјузен, лондонски професор и члан Британске академије: „Уколико су власти одраз самог народа, и спроводе политику неприхватљиву са становишта основних људских права, онда се рат мора, и треба, водити и против владе и против народа

“.

[13]

Немогуће је да је таква намера морална. Бавећи се овим питањем, Дејвид Гибс, критичар рата против Србије, закључује: „Земље НАТО-а могле су постићи договорни споразум о косовском проблему и разрешити хуманитарну кризу – без рата. Међутим, Клинтонова администрација је блокирала договорни споразум на конференцији у Рамбујеу, водећи директно у НАТО-ово бомбардовање. Америчка влада је хтела да употреби косовски рат као средство за реафирмацију улоге НАТО-а после хладног рата. Тај НАТО фактор – пре него људска права – био је главни разлог рата.“

[14]

У ствари, иза тога су стајали геостратешки интереси који је требало да потврде кредибилност НАТО-а као једине велесиле у свету. „Неуспех НАТО-а значио би крај кредибилности Савеза и, у исти мах, слабљење америчког вођства у свету.“ – каже

Бжежински, иначе заговорник напада на Србију.

[\[15\]](#)

Уосталом, да је намера била морална, не би била потребна безочна манипулација домаћим и светским јавним мњењем. То потврђује и манипулација са догађајем у Рачку, што је искоришћено као непосредан повод за почетак напада. Али и манипулација са бројем настрадалих. „У прво време, владе западних земаља отворено настоје да манипулишу сопственим јавним мњењем. Сутрадан по првим ударима, амерички Стејт Дипартмент најављује да на Косову 'недостаје' 500.000 становника, што упућује на закључак да је реч о геноциду. Уосталом, то је реч коју западне владе често употребљавају. Неколико недеља касније, цифра бива ревидирана надоле: говори се о 100.000 'несталих'. Поткрај интервенције, износи се број од 11.000 мртвих. Годину дана касније, тај број је (на срећу) поново умањен: Међународни кривични суд, чије просрпске симпатије тек треба доказати, установио је у целокупном трајању сукоба 2.108 жртава међу албанским становништвом, којима треба додати 4.266 лица која су означена као 'нестала'.”

[\[16\]](#)

Треба ли напомињати да се моралност и лаж искључују?

Одлуку о интервенцији није донела легитимна власт (3). И то не само да је није донео СБ УН него је није донела ни једна легална и легитимна институција агресорских земаља.

„Треба нагласити да ни у једном тренутку Савез није формално објавио рат, што је нарочито значајно зато што објаву рата морају да ратификују законодавна тела држава-чланица; другим речима, та објава би рат претворила у предмет унутрашњег политичког разматрања, а то се није догодило. Заправо, амерички Конгрес није изразио сагласност. Дакле, Савез, односно његов нуклеус који доноси одлуке, деловао је у сваком погледу *legibus solutus*, као тело које је изнад закона.“ [\[17\]](#) Ален Ришар, тадашњи министар одбране Француске, у свом

Извештају о лекцијама са Косова

то потврђује: „Не може се избећи закључак да је део војних операција спровела САД ван строгог оквира НАТО и његових процедура.“ За разлику од Француске, која је своју војску држала строго у оквирима НАТО-ове командне структуре, „Вашингтон је радио шта је хтео“ у складу са америчком традицијом, истиче Ришар.

[\[18\]](#)

Агресија на Србију свакако није била крајње решење кризе (4). Неистинита је цинична изјава Хавијара Солане од 23. марта 1999. године када је у својству генералног секретара НАТО-а најавио почетак рата: „Пошто су пропали сви покушаји да се постигне споразумно, политичко решење за косовску кризу, нема друге алтернативе осим да се предузме војна акција.“ [\[19\]](#) Међутим, Милошевић је прихватио „суштинску аутономију“ Косова и све услове у Рамбујеу, осим једног који би за сваку земљу био неприхватљив – да НАТО окупира Србију! НАТО-ва окупација Србије свакако не спада у корпус људских права. О томе Хенри Кисенцер каже: „Текст из Рамбујеа, који позива Србију да дозволи

размештање НАТО трупа у целој Југославији, био је провокација, изговор да се започне бомбардовање.“

[20] Како констатује и Ален Бадју

„Американци и Енглези су хтели интервенцију по сваку цену, као што су бескрајно желели да нападну Ирак, без било каквог мандата. Треба им одати признање да су империјално доследни. Треба покорити онога ко се потпуно не потчини, и то је све. Демократија с тиме нема ништа.“

[21]

Џон Гилберт, тадашњи министар одбране Велике Британије о преговорима у Рамбујеу је рекао: „Мислим да су услови који су Милошевићу постављени у Рамбујеу, били апсолутно неподношљиви. Како их је, уопште, могао прихватити?

Све то је било потпуно промишљено.“

[22]

У ствари „тајна конклава“

[23]

(Бадју) још раније је донела одлуку о нападу на Србију, што недвосмислено потврђује и сам Весли Кларк, командант НАТО. У својој књизи

Модерно ратовање

он каже да је је планирање ваздушне операције НАТО-а против СРЈ „средином јуна 1998. већ увелико било у току“ и „да је завршено крајем августа исте године.“

[24]

Дакле, агресија на СРЈ није била никакво крајње решење за кризу људских права, већ унапред пројектовани рат за окупацију (дела) Србије.

Када је реч о постојатојању „уверљиве наде“, односно довољне вероватноће у успех бомбардовања (5), она јесте постојала. Под изговором да спречава хуманитарну катастрофу на Косову и Метохији, НАТО започиње најнеравноправнији рат у познатој историји света. „Југославију напада 19 земаља, 600 пута богатијих и 230 пута већих од наше земље. У акцији НАТО-а учествовало је око 1.200 најсавременијих борбених авиона.“ [25] Снаге НАТО-а биле су распоређене у 59 војних база на територији 12 земаља. Нападале су највише из четири ваздухопловне базе у Италији и са бродова у Јадранском мору, а у неким операцијама учествовали су и стратешки бомбаредери који су полетали из војних база у западној Европи и, чак, из САД. „Током операције извршено је 2.300 ваздушних удара по 995 објеката широм земље, а 1.150 борбених авиона лансирало је близу 420.000 пројектила укупне масе 22.000 тона. НАТО је лансирао 20.000 великих пројектила, међу којима 1.300 крстарећих ракета на војне и цивилне циљеве, а изручио је и 37.000 'касетних бомби' са 350.000 касетних пројектила (...). Уз употребу најубојитијег оружја, Северноатланска алијанса је у рату против Србије употребила и забрањено наоружање – муницију са осиромашеним уранијумом.“

[26]

Дакле, вероватноћа успеха била је веома велика, али то не иде у прилог моралности агресије него против ње. Тај услов јесте испуњен, али у морално изопаченом смислу.

Шта је био резултат рата (6), односно да ли је донео боље стање од оног због кога је рат

започет? „После готово три месеца бомбардовања, обустава ватре довела је до следећег резултата: Косово располаже суштинском аутономијом, али снаге НАТО-а и даље немају право да интервенишу на територији Југославије. Другачије речено, рат није донео додатну корист: коначан компромис је управо онај који је југословенска делегација била спремна да прихвати у Рамбујеу, пре избијања непријатељстава. Као и у Јапану 1945. године, резултат добијен после интервенције налик је оном који је било могуће постићи и без ње.“ [27] Укупна материјална штета процењује се на бар 30 милијарди долара. У бомбардовању су, примера ради, уништена 54 објекта путне инфраструктуре, око 300 школа, болнице и зграде државне управе, а теже и лакше је оштећено 176 верских споменика и споменика културе. Уништена је трећина електроенергетског капацитета земље, бомбардоване су две рафинерије (Панчево и Нови Сад), а снаге НАТО су први пут употребиле и такозване „графитне бомбе“, којима је уништаван електроенергетски систем. Као што каже Ц. Тодоров, у Србији је главна жртва

казнене експедиције НАТО-а било цивилно

становништво.

[28] Циљ

НАТО-а био је „да Милошевићев режим нападне индиректно, уништавајући инфраструктуру земље и угрожавајући широке слојеве становништва. Сва начињена 'штета' стога се може сматрати намерном и предвидивом, и ни у ком случају 'коллатералном' или случајном (...) Идеја да се предузме акција у сврху заштите 'људских права' очигледно се не може помирити са масивним ваздушним ратом, ратом који по својој природи занемарује 'људскост' оних који нису борци на супротној страни. Да би се идеологија људских права претворила у ратну идеологију или 'потенцијал', потребан је и један додатни елемент: недискриминативна демонизација Срба посредством идеје о колективној одговорности.“

[29]

Што се тиче, војних губитака ВЈ, која је наводно била главна мета рата, испоставило се да је учинак НАТО-а свега 14 уништених тенкова, 17 оклопних транспортера и 20 артиљеријских оруђа. Речју, овај рат показује не само да се војним средствима не могу постићи хуманитарни циљеви који се односе на људска права

[30]

него и то да о таквим циљевима није била ни реч.

У ствари, Запад је од почетка југословенске кризе интервенисао у корист једне етнички дефинисане суверености [31], што је почело признавањем Хрватске као самосталне државе, која је потом постала доказано етнички најочишћенија држава.

[32]

„Мешање Запада у корист етничког национализма, које је противно међународном праву, налази се на почетку етнички мотивисаних прогона“

[33]

у Хрватској и на Косову и Метохији. САД су снажно подупрле сецесионистичке захтеве албанске мањине и тако припремили терен за независност Косова, коју су признали девет година касније,

[34]

али као свој протекторат у коме је НАТО врховна власт. Окупацијом Косова и Метохије

Пише: Миле Савић
уторак, 20 октобар 2009 16:07

најгрубље је нарушен суверенитет Србије, што је потпуно супротно захтеву да „хуманитарна интервенција“ не сме да има за последицу ограничење суверенитета [35] и цепање територијалног интегритета земље у којој је изведена.

Рат на Косову означио је почетак оног што се назива „успон хуманитарних јастребова“, и што је било генерална проба за амерички унилатерализам, који је достигао врхунац у рату у Ираку. [36] При томе су и пре рата и у току рата САД и НАТО деловали као пристрасна и непосредно умешана снага и подстрекач у сукобу. «Интервенција Запада била је кључни узрок распада Југославије у првој фази, а у каснијим фазама, западна интервенција је потпомогла интензивирање насиља и деструкције у ратовима који су дошли после распада.» [37] А поступање које није непристрасно не би се ни могло могло назвати „хуманитарним“, хуманим или моралним.

САД и НАТО су починили евидентне ратне злочине са становишта важећег ратног права и у погледу *jus ad bellum* и у погледу *jus in bello* и у погледу *jus post bellum*, што доказују и следећи подаци: „Бомбе падају свуда, без милости. Разарају болнице, куће, школе, возове, мостове, медијске куће, цркве и споменике. Уништавају животе. За 78 дана немилосрдног бомбардовања погинуло је више од 1.000 војника и полицајаца. Преко 2.000 цивила, међу њима 89 деце. Повређено је и 12.500 хиљада људи. Бомбе падају и на зграду Радио-телевизије Србије у којој убијају 16 радника. Погођена је и кинеска амбасада у Београду. Северноатлантска алијанса беобзирно крши међународне конвенције. Употребљава забрањено наоружање, муницију са осиромашеним уранијомом. Под касетним бомбама страдају деца, труднице, нестају читаве породице.”

[38] Примера ради, Коалиција за забрану касетне муниције и Норвешка народна помоћ објавили су да је у Србији остало више од 2.500 неексплодираних касетних бомби које представљају непосредну опасност за око 160.000 људи,

[39] а последице од расутог осиромашеног уранијума су несагледиве по становништво Србије, о којима се због узнемиравања јавности и не говори. Непропорционална и неоправдана употреба силе је очигледна. „Убија се у име хуманитарних принципа”, пише јапански лист
Асахи Шимбун

[40] Хенри Кисинџер, бивши државни секретар САД, изјављује да је рат произвео „више избеглица и жртава него било која друга алтернатива која би се могла замислити“ и „заслужује да се испита и на политичкој и на моралној основи.“

[41] Што је још горе, етнички мотивисан прогон Срба се наставља. «После српског пораза, НАТО и мировњаци УН фактички су скоро на целом Косову поставили на власт ОВК, а

албански герилци су одмах искористили своју новостечену моћ да путем широке акције насиља и застрашивања етнички очисте Србе.»

[\[42\]](#)

Протерано је преко 250.000 Срба, Рома и других непожељних етничких група. Уништава се српско културно и верско наслеђе Косову и Метохији уз присуство НАТО-а, а криминализација косовског политичког естаблишмента се наставља, док привреда замире. Речју, „најнепријатнији аспект косовског случаја јесте то да је најављивана хуманитарна интервенција послужила углавном за повећавање обима злочина.“

[\[43\]](#)

Употреба појма „хуманитарно“ за овакву врсту рата и сама је нехумана и неморална. Ту је заштита људских права пре жртва него основни мотив и резултат рата. Оваква „хуманитарна“ интервенција није никакво отелотворење праведног рата, правде и морала. Иако се одвијала под тим именом, јасно је да она не испуњава ни један од потребних услова. Стога агресија САД-а и НАТО-а на Србију ни по чему не спада под појам „хуманитарних интервенција“, односно под појам праведног рата. То је, у ствари, био освајачки и идеолошки рат који је највећа војна сила на свету водила зарад остварења својих империјалних интереса, односно, агресија која није допустива ни у политичком, ни у правном, ни у моралном смислу, због чега треба да добије свој епилог на међународном суду.

Ако су власти у Србији починиле злочине против Албанаца, то не искључује чињеницу да су САД и НАТО починили још већи злочине против Србије и њеног становништва. У питању су логички независне ствари. САД и НАТО су водиле неправедан рат против Југославије, односно Србије, а покретање и вођење неправедног рата представља ратни злочин, или, према одређењу у нирнберкшком процесу, још прецизније – злочин против мира. Коначно, употреба појмова „хуманитарна“ интервенција и „хуманитарни“ рат са циљем да се агресија против СРЈ, односно Србије, представи као пример праведног рата има за последицу криминализацију праведне одбране од агресије, која се не односи издвојено само на овај случај него треба да има снагу преседана и обрасца за све будуће ратове које ће водити САД и НАТО.

[\[1\]](#) *The Responsibility To Protect*, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, december 2001 <http://www.iciss.ca/pdf/Commission-Report.pdf>

[2] Шибли Телами: „Између вере и етике“, у: Брајан Хехир и др.: *Слобода и моћ*, Дом омладине Зајечар/ Службени гласник, Београд, 2008, стр. 89.

[3] Igor Primorac, *Etika na djelu: ogledi iz primijenjene etike*, KruZak, Zagreb 2006, стр. 18.

[4] Tony Blair: “Doctrine of the International Community”, Address to The Economic Club of Chicago, April 23, 1999 ;

<http://www.econclubchi.org/Documents/Meeting/1afd70f3-4eb6-498d-b69b-a1741a5a75b1.pdf>

[5] Address by Vaclav Havel President of the Czech Republic to the Senate and the House of Commons of the Parliament of Canada, 29 April 1999; http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/1999/2904_uk.html

[6] John Norris: *Collision Course: NATO, Russia, and Kosovo*, Praeger Publishers, 2005, стр. xxii-xxiii

[7] David N. Gibbs: *First DoNo Harm: Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*,
Vanderbilt University Press, 2009

[8] Robert Skidelski: „[Efekat Kosovo](#)“, *The Guardian*, 21. april, 2008; <http://217.26.213.177/kosovo-i-metohija/efekat-kosovo.html?alphabet=>

[9] Ингеборг Маус: „Тољага као врлина“ (интервју за *Wochenzeitung*), *Време*, бр. 461, 6. 11. 1999; http://www.vreme.com/arhiva_html/461/08.html

[10] Alain Badiou: „On War against Serbia: Who strikes Whom in the World Today“, *Polemics*,

Пише: Миле Савић
уторак, 20 октобар 2009 16:07

London, стр. 67.

[11] Исто, стр. 67.

[12] Tony Blair: „We must keep bombing to save the refugees“, *Sunday Telegraph*, 4 April 1999; <http://www.encyclopedia.com/The+Sunday+Telegraph+London/publications.aspx?date=199904&pageNumber=3>

[13] Barry Buzan: „*The Conduct of War*“, *Bulletin of the Centre for the Study of Democracy*, Volume 7/1 Winter 1999-2000, стр. 2; <http://docs.google.com/gview?a=v&q=cache:avtB3BIDSI8J:www.ciaonet.org/pbei/west/wi n99/>

—

[14] David N. Gibbs: *First DoNo Harm: Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*, *Vanderbilt University Press*, 2009

[15] Zbigniew Brzezinski: Steps to Victory in Kosovo (3 May 1999); <http://www.nationalreview.com/03may99/brzezinski050399.html>

[16] Cvetan Todorov: „Sećanje na zlo, iskuseње dobra“, *Republika*, 256-257/2001. http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2001/256/256_21.html

[17] Grigoris Ananiadis: „Karl Šmit na Kosovu, ili rat uzeti ozbiljno“, *Republika*, br. 308-309; http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2003/308-309/308-309_14.html

[18] Наведено према: Ken Coates: „’Opravdanja’ за NATO интервенцију у Југославији“, Фондација за мир Bertran Rasel, Notingem, 22. decembar 1999. <http://www.transnational.org/>

[19] Press Statement by dr. Javier Solana, Secretary General of NATO, *Press Release* (1999) 040 (23 mart 1999).

[20] [Henry Kissinger](#), *DailyTelegraph*, 28 June 1999

[21] Alain Badiou: „On War against Serbia: Who strikes Whom in the World Today“, *Polemics*, London, стр. 69.

[22] David N. Gibbs: Was Kosovo God War, http://www.tikkun.org/article.php?story=jul_09_gibbs

[23] Исто, стр, 69.

[24] Wesley K. Clark: *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat*, PublicAffairs, New York, 2001

[25] PTC, 24. 03. 2009. <http://www.koreni.net/modules.php?name=News&file=article&sid=1740>

[26] <http://www.tanjug.rs/Dogadjaji/2009/Bombardovanje/UvodnaS.htm>

[27] Cvetan Todorov: „Sećanje na zlo, iskuseње dobra“, *Republika*, 256-257/2001. http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2001/256/256_21.html

[28] Исто

[29] [29] Grigoris Ananiadis: "Karl Šmit na Kosovu, ili rat uzeti ozbiljno", *Republika*, br. 308-309; http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2003/308-309/308-309_14.html

[30] Ингеборг Маус: „Тољага као врлина“ (интервју за *Wochenzeitung*), *Време*, бр. 461, 6. 11. 1999; http://www.vreme.com/arhiva_html/461/08.html

[31] Исто

[32] Ноам Чомски: „Америчка моћ са две оштрице“, (*BostonGlobe*, 5 July 1999), http://news.beograd.com/srpski/clanci_i_misljenja/990705_americki_mac_sa_dve_ostrice.html

[33] Ингеборг Маус: „Тољага као врлина“ (интервју за *Wochenzeitung*), *Време*, бр. 461, 6. 11. 1999; http://www.vreme.com/arhiva_html/461/08.html

[34] Marija Todorova: „NATO na Balkanu, Balkan u NATO-u“,

<http://www.h-alter.org/vijesti/europa-regija/nato-na-balkanu-balkan-u-nato-u>

[35] Pope Benedict XVI: *Address to the General Assembly of the United Nations*, 18. 04. 2008 http://www.un.org/webcast/pdfs/Pope_speech.pdf

[36] Marija Todorova: „NATO na Balkanu, Balkan u NATO-u“,

<http://www.h-alter.org/vijesti/europa-regija/nato-na-balkanu-balkan-u-nato-u>

[37] An Interview with David N. Gibbs, <http://www.wsws.org/articles/2009/jul2009/gibb-j23.shtml>

[38] PTC, 24. 03. 2009. <http://www.koreni.net/modules.php?name=News&file=article&sid=1740>

[39] Дејвид Бајндер: „Американци не знају шта се догодило“, *Блиц*, 25. март, 2009.

[40] Наведено према: Cvetan Todorov: „Sećanje na zlo, iskuseње dobra“, *Republika*, 256-257/2001.

http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2001/256/256_21.html

[41] Cvetan Todorov: „Sećanje na zlo, iskuseње dobra“, *Republika*, 256-257/2001. http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2001/256/256_21.html

[42] David N. Gibbs: Was Kosovo God War, http://www.tikkun.org/article.php?story=jul_09_gibbs

[43] ИСТО